

ÇEVİRİBİLİMDE TERİM ODAKLI ÇALIŞMALAR

Editör: Sevda PEKCOŞKUN GÜNER

Bu kitabın yayın hakkı SİYASAL KİTABEVİ'ne aittir. Yayınevinin ve yayıncısının yazılı izni alınmaksızın kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz, hiçbir şekilde kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve yayınlanamaz.

Çeviribilimde Terim Odaklı Çalışmalar

Editör: Sevda Pekçoşkun Güner

Yayına Hazırlayan: Ertan Akkaş

Kapak ve Sayfa Düzeni: Buse Dilara Dirim

©Siyasal Kitabevi Tüm Hakları Saklıdır.

2022 Eylül, Ankara

ISBN No: 978-625-7424-59-2

Siyasal Kitabevi-Ünal Sevindik

Yayıncı Sertifika No: 14016

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay-Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

Baskı:

Sonçağ Yayıncılık Matbaacılık Reklam San Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 47865

İstanbul Cad. İstanbul Çarşısı 48/48

Tel: 0(312) 341 36 67

Dağıtım:

Siyasal Kitabevi

Şehit Adem Yavuz Sok. Hitit Apt. 14/1

Kızılay/Ankara

Tel: 0(312) 419 97 81 pbx

Faks: 0(312) 419 16 11

e-posta: info@siyasalkitap.com

<http://www.siyasalkitap.com>

ÇEVİRİBİLİMDE TERİM ODAKLI ÇALIŞMALAR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
EDİTÖRÜN NOTU	9
Bilim Dili ve Terminoloji: Çeviri Etkinliğinin Bilim Dili ve Terminolojisindeki Etkisi	15
Mine YAZICI	
Nietzsche'nin Kavramlarını Çevirmek	35
Esra BİRKAN BAYDAN	
Toplumsal Kırılmalar Bağlamında Kavram Çevirisi	45
Gözde SERTESER BAŞTUĞ	
Metis Yayınlarının Kadın Araştırmaları Alanındaki Çevirilerinden Örneklerle Feminist Terim Çevirisi	67
Göksenin ABDAL	
Vücut Geliştirme Alanındaki Terimlerin Türkçeye Aktarımı: Popüler Spor Dergileri Örneği	83
Büşra YAMAN	
Tıp Çevirisi için Ödünçleme Terimlerin Otomatik Çıkarımı	97
Edip Serdar GÜNER	
Hegemonik ve Azınlık Dil İlişkisinde Tıbbi-Bilimsel Terminoloji Çevirisi: Eleştirel Bir Bakış	117
Erdem AKGÜN	
Hukuk Çevirisi Eğitiminde Terim Madenciliği	135
Burcu TAŞKIN	
Uzay ve Havacılık Alanında Çeviri Metinler Üzerinden Terimce Oluşturma Yöntemleri	157
Tuba AYIK AKÇA	
Sözlü Çeviri Araçlarına Terminoloji Odaklı Bir Bakış	183
Sevda PEKÇOŞKUN GÜNER	

ÖNSÖZ

Dilde sözcüklerin tek başlarına ya da başka sözcüklerle birlikte herhangi bir alana özgü olarak kullanılması şeklinde ifade edilen terim kavramı, geçmişten günümüze kadar birçok yönden ele alınmıştır. Dilin yaşayan bir varlık olması, tıpkı sözcükler gibi terimlerin de sürekli devinim içinde olmalarını beraberinde getirmektedir. Başka bir ifadeyle, dilde meydana gelen değişim ve yenilikler terimleri de doğrudan etkilemektedir. Öyle ki, bir taraftan mevcut terimlerin kullanımlarında değişiklikler ve yenilikler, öte yandan birçok nedene bağlı olarak dile yeni giren kavramlar için yeni terimlerin oluşturulması sözkonusudur. Bu durum da terimlerin oluşturulması ve kullanımıyla ilgili çalışmaların önemini ortaya koymaktadır.

Sözcüklerden farklı olarak, çoğunlukla tek anlamlı bir özelliğe sahip olan terimler hiç kuşkusuz diliçi etkileşimde olduğu kadar dillerarası etkileşimde de ayrı bir öneme sahiptir. Dillerarası etkileşimde terimlerin de yerinde ve doğru kullanımları iletinin anlamının doğru bir biçimde oluşturulmasını sağlayacaktır. Dolayısıyla, dillerarası etkileşimin en temel unsurlarından biri olan çeviride kaynak metnin içerdiği terimlerin hedef dilde tam olarak karşılanabilmesi çevirinin amacına ulaşmasında oldukça önemli bir rol üstlenmektedir. Zira terim konusu çeviride en çok güçlük oluşturan konular arasında yer alır. Bu bakımdan, terimlerin çeviri açısından incelenmesi ve terim kaynaklı çeviri sorunlarının tartışılması önem arz etmektedir.

“Çeviribilimde Terim Odaklı Çalışmalar” başlıklı bu kitapta, terim konusunu çeviri bağlamında farklı yönlerden ve farklı konu bağlamlarında ele alan son derece özverili ve titiz incelemeler yer almaktadır. Bilim, felsefe, tıp, teknik, hukuk, sağlık, havacılık, sosyoloji, kadın çalışmaları gibi çok çeşitli alanlarda yazılan metinlerdeki terminolojinin aktarımı, yazılı ve sözlü çeviri eğitiminde terminoloji çalışmaları ile terminoloji araçları konularında oldukça önemli saptamaların yer aldığı bu çalışmada, her yazar ele aldığı konuyla ilgili çok değerli inceleme, araştırma ve sonuçlar ortaya koymaktadır. Çalışmanın öne çıkan yönlerinden birisi de içerdiği incelemelerde çeşitli alanlardaki terminolojinin Türkçe bağlamında değerlendirilmiş olmasıdır. Bu da Türkçe terimlerin daha yaygın hale gelmesi, Türkçenin bilim dili olarak daha da gelişmesi ve ayrıca Türkçede yeni terim oluşturulması gibi konuları ön plana çıkarmaktadır. Çeviri, terminoloji ve özellikle Türkçedeki terminoloji çalışmaları

rına da ışık tutacak olan bu çalışmanın, terminoloji ve çeviri konularına ilgi duyan herkese oldukça yararlı olacağını umuyoruz.

Doç. Dr. Ziya TOK
Kırıkkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Fransızca Mütercim ve Tercümanlık Bölümü

EDİTÖRÜN NOTU

Bilimsel ve teknik metinleri gündelik metinlerden ayıran en önemli özellik, bu metinlerde kullanılan alana özgü dil ve dil kesitidir. Alana özgü dil ve dil kesitinin en temel bileşeni ise metinlerin terim varlığıdır. Fen Bilimleri, Sosyal Bilimler ve Beşerî Bilimler alanlarında üretilmiş uzmanlık metinleri doğaları gereği bilgilendirici içeriğe sahiptir ve dolayısıyla bu metinler terminoloji yoğunluktadır. Kaynak metnin terimsel içeriğinin erek dile işlevsel ve anlaşılır şekilde aktarımı, erek metnin kavranmasına katkı sağlarken, tutarlılık düzeyini de artıracaktır.

İki farklı disiplin gibi görünen terimbilim ve çeviribilimin temelde kesiştiği dört alan vardır: (1) terimbilim ve çeviribilim uygulamalı alanlardır ve her iki alan da uzmanlık alanı bilgisini açıklamaya çalışırken, uzmanlık bilgisini “kavramaya” ilişkin sorunlara da çözüm üretmeye çalışır. (2) Terimbilim ve çeviribilim görece yeni disiplinlerdir ve kendi çalışma alanlarını belirleyip, diğer uzmanlık alanlarından ayrılarak özerk bilim dalları olma yolunda ilerlemektedirler. (3) Her iki alanda da disiplinlerarasılık oldukça önemlidir ve bu alanların ortak “bilişsel”, “dilsel” ve “iletişimsel” temelleri vardır. Bilgi, iletişim ve toplumsal bağlamlar iki alanın da odak noktalarını oluşturur. (4) Dil, çeviribilim ve terimbilimin merkezinde yer alır (Cabr , 2010)¹. Çeviribilim ve terimbilimin kesişim kümesini bütüncül bir yaklaşımla ele alabilecek çalışmalara gereksinim duyulmaktadır. Her iki alanın gerek kuramsal gerekse uygulamalı açıdan birbirinden faydalandığını unutmamak gerekir.

Çeviri etkinliği, bir ulusun bilim diline ilişkin söz varlığının oluşumuna ve gelişimine katkı sağlar. Diller, ödünçleme yoluyla terim ithal edebileceği gibi (*İng.* pulmonary embolism > *Tr.* pulmoner embolizm), erek dilin sesletim sistemine, anlamsal ve yapısal özelliklerine uygun yeni terimler üretme yoluna da gidebilirler (*İng.* infection > *Tr.* bulaş). Terimlerin türetimine yönelik yöntemler ve ölçütler farklılaşsa da çeviri uygulamaları artsüremlı düzlemde terim nitelikli söz varlığının biçimlenmesinde rol oynar.

Terminoloji ya da terim bilgisi dersleri üniversitelerin mütercim ve tercümanlık ile çeviribilim bölüm müfredatlarında zorunlu ya da seçmeli dersler olarak yer almaktadır. Bu dersler aynı zamanda “Özel Alan Çevirileri” (tıp

¹ Cabr , M. T. (2010). Terminology and translation. Y. Gambier ve L. van Doorslaer (Ed.), *Handbook of translation studies 1* içinde (ss. 356-365).

çevirisi, hukuk çevirisi, teknik çeviri, vb.) derslerine hazırlık aşamasını oluşturmaktadır. Terim odaklı derslerde, “terim” kavramı ile tanışan ve metinlerin terimsel içeriğini çeviri amaçlı bir bakış açısıyla yorumlamaya ve çözümlenmeye çalışan öğrenciler, özel alan çevirileri derslerinde de erek metnin dil kesitine uygun terim karşılıkları bulmaya çabalarlar. Öğrencilerin, özellikle teknik alanda yetkin çevirmenler olabilmeleri için, bilim dili ve terim çalışmaları konularında farkındalık kazanmaları önemlidir. Bu nedenle, çeviri eğitiminde terimbilime ilişkin konuları da kapsayabilecek eğitim modellerine gereksinim vardır.

Terim çalışmaları, çeviri sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Çevirmenler, ilgili konuyu daha iyi anlamak ve erek dilde uygun eşdeğer ifadeleri bularak daha başarılı bir çeviri süreci geçirmek için tek dilli, çift dilli ve çok dilli terminoloji çalışmaları gerçekleştirerek; çoğunlukla daha sonraki çeviri işlerinde de kullanabilecekleri terimceler oluştururlar. Bu çalışmaları gerçekleştirirken gerek geleneksel gerekse de dijital ve yenilikçi yöntemleri kullanırlar.

Başlangıç 20. yüzyılın ortaları olarak kabul edilen bilgi çağı ya da dijital çağ, toplumun her düzeyinde gün geçtikçe daha etkin ve görünür olmaktadır. Dijital dönüşümle birlikte, bilgisayar teknolojileri gelişmiş, büyük miktarlarda veri erişilebilir duruma gelmiş ve bilgi akışı hızlanmıştır. Buna paralel olarak, çeviriye yardımcı araçlar da çeşitlenmiş ve gelişmiştir. Günümüzde birçok çevirmen, iş istasyonuna bilgisayar destekli çeviri araçlarını, makine çevirisi sistemlerini ve terminoloji araçlarını dahil etmiştir. Terim veri tabanları ve terim bankaları, terminoloji yönetim sistemleri, terim çıkarım araçları, derlemeler ve derlem araçları terminoloji araçları olarak kabul edilmektedir. Ancak, bu araçlar genellikle dilbilim alanında çalışan uzmanlara yönelik olarak tasarlandığından, araç üzerinde çeviri amaçlı sorgulamalar gerçekleştirmek zor olabilmektedir. Ayrıca, Türkçe gibi kaynak kısıtlı diller sözkonusu olduğunda, yeterli paralel metin bulunmadığından, terminoloji araçları işlevsel olarak kullanılamamaktadır.

Yazılı çeviri sürecinde olduğu gibi, sözlü çeviride de terim çevirisi konusu kabul edilebilir bir çeviri üretmek açısından oldukça önemlidir. Ardıl çeviri, ikili görüşme çevirisi ve andaç çeviri gibi uzmanlık alanlarında kaynak terim karşılıklarının, uygun bir şekilde seçilmesi veya oluşturulması önem taşımaktadır. Ancak sözlü çeviri sürecinin bilişsel yükü ve zaman kısıtı da göz önünde bulundurulduğunda ve özellikle dil kesitleri arasında geçiş yapılması gerektiğinde, terimlerin uygun bir şekilde çevrilmesi zorlayıcı olabilmektedir.

Terim çevirileri gerçekleştirirken çevirmenin dikkat etmesi gereken bir dizi parametre vardır. Örneğin, metin boyunca terim birliğinin sağlanması, ilgili uzmanlık alanında kabul görmüş, standart terimlerin seçilmesi, eğer varsa biçim kılavuzlarının dikkate alınması, bu bileşenlerden bazılarıdır. Terim

çevirilerinin uygun yöntemlerle, doğru bir şekilde yapılması çeviride bilgi kaybının önüne geçebilecek en önemli unsurlardan biridir.

Bu kitap çalışmasıyla, terim odaklı çalışmaların çeviribilim alanındaki rolü ve önemine değinilmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda, farklı uzmanlık alanlarında gerçekleştirilmiş terminoloji odaklı çeviri çalışmalarından çeviri eğitime kadar hem kuramsal hem de uygulamalı araştırmaların yer aldığı bu kitap, çeviribilim araştırmacıları ve ilgili programlarda öğrenim gören öğrencilerin yararlanabilecekleri bir kaynak olarak tasarlanmaya çalışılmıştır:

“Bilim Dili ve Terminoloji: Çeviri Etkinliğinin Bilim Dili ve Terminolojisiindeki Etkisi” (Prof. Dr. Mine Yazıcı) başlıklı bölümde, çevirinin Türkçe bilim dilinin terim varlığını nasıl etkilediği üzerinde durulmuş; başka bir deyişle çeviri etkinliğinin Türkçe bilim dilinin gelişimindeki rolü dilsel ve tarihsel açılardan irdelenmiştir. Artsüremli bir yapıda incelenen tarihsel dönemler içinde, ilgili kurumların bilim dilini oluşturma faaliyetlerinden detaylı bir şekilde söz edilmiş; terim türetme işlemleri açıklanarak, örneklenmiştir. Ayrıca, günümüzde bilgi teknolojileri yardımıyla gerçekleştirilen terim aktarımı ve çıkarımı gibi teknoloji tabanlı terim çalışmalarına değinilmiştir.

“Nietzsche’nin Kavramlarını Çevirmek” (Doç. Dr. Esra Birkan Baydan) başlıklı bölümde, anlaşılması oldukça zor bir filozof olarak kabul edilen Nietzsche’nin eserlerini İngilizceye çeviren çevirmenlerin karşılaştığı güçlükler üzerinde durulmuş; *Also Sprach Zarathustra* adlı eserin Türkçeye iki farklı çevirisi üzerinden, *Übermensch*, *Überwindung* ve *Ewige Wiederkunft* kavramlarının Türkçede nasıl karşılandığı incelenmiştir. Nietzsche’nin çevirmenleri, aynı zamanda Nietzsche’nin kavramlarını bağlam içinde “yorumlayan” ve “yeni-den anlamlandıran” kişilerdir. Bu nedenle, felsefi metin çevirisi yapanların hem metin içi çözümlemeler hem de bütüncü araştırmaları yapmalarının son derece önemli olduğuna dikkat çekilmiştir.

“Toplumsal Kırılmalar Bağlamında Kavram Çevirisi” (Dr. Gözde Serteser Baştuğ) başlıklı bölümde, başta Tanzimat Fermanı sonrası ve erken Cumhuriyet dönemi olmak üzere, Türkiye’de kavram çevirilerini yönlendiren, tarihsel-toplumsal kırılma anlarından söz edilmiş, sözkonusu kırılma anlarının çeviri tercihleri ve yaklaşımlarını nasıl etkilediği düşünsel / felsefi metinlerin önsöz ve sunuşlarından alınan kesitlerle örneklenmiştir. Artsüremli bir yapı içerisinde Türkiye’nin toplumsal dinamikleri de göz önünde bulundurularak, kavram çevirileri sosyolojik ve ideolojik bir temelde kapsamlı olarak değerlendirilmiştir.

“Metis Yayınlarının Kadın Araştırmaları Alanındaki Çevirilerinden Örneklerle Feminist Terim Çevirisi” (Dr. Göksenin Abdal) başlıklı bölümde, 1980-2020 yılları arasında, Metis Yayınları’nın Kadın Araştırmaları başlığı altında İngilizceden Türkçeye çevrilen eserlerdeki feminist terimlerin kullanımı incelenmiştir. Ele alınan eserlerdeki terimlerin işlevselliği, terim türetme

stratejileri ile standartlaşma yolunda atılan adımlar incelenerek; feminist araştırmalar, sosyokültürel gelişmeler ve çevirmenlerin terim türetimine yönelik tutumlarının çevirilerdeki yansımaları, örneklerle zenginleştirilerek kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

“Vücut Geliştirme Alanındaki Terimlerin Türkçeye Aktarımı: Popüler Spor Dergileri Örneği” (Dr. Büşra Yaman) başlıklı bölümde, çalışma evrenini oluşturan Türkiye’de erkekler için hazırlanmış lisanslı spor dergilerinin dilsel özelliklerinden söz edilmiş, dergilerde yer alan vücut geliştirme ile ilgili terim varlığı incelenmiştir. Jean-Paul Vinay ve Jean Darbelnet’in öne sürdüğü çeviri yöntemleri temel alınarak, antrenman, kas fizyolojisi ve beslenme alanlarında Türkçede kullanılan vücut geliştirme terimlerinin hangi yöntemlerle oluşturulduğu irdelenmiş ve çalışma farklı kategorilerdeki terim örnekleriyle zenginleştirilmiştir.

“Tıp Çevirisi için Ödünçleme Terimlerin Otomatik Çıkarımı” (Dr. Edip Serdar Güner) başlıklı bölümde, profesyonel tıp metinlerinin terimsel düzlemde ödünçleme yoğunluklu oluşundan yola çıkılarak, metinsel benzerlik ölçütleri ile ödünçleme terimlerin otomatik çıkarımına ilişkin bir yöntem önerilmektedir. Yazımsal benzerliğe dayalı olarak ödünçlemelerin belirlenmeye çalışıldığı yöntemin etkinliği, Türkçe kısa ürün bilgisi metinlerinden alınan tümceler üzerinde gösterilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, ödünçleme terimlerin belirlenmesinde yazımsal benzerlik ölçümüne hem alternatif hem de tamamlayıcı bir yöntem olarak, sessel benzerlik ölçümünün kullanımı da örneklenmiştir.

“Hegemonik ve Azınlık Dil İlişkisinde Tıbbi-Bilimsel Terminoloji Çevirisi: Eleştirel Bir Bakış” (Doktorant Erdem Akgün) başlıklı bölümde, Michael Cronin’in teknik-bilimsel çeviri ve azınlık dilleri arasındaki ilişkiyi tartışmaya açtığı savlara dayanılarak, Türkçeyi de içine alacak şekilde azınlık dillerini önceleyerek yapılan çevirilerde tıbbi ve bilimsel terimleri yeniden üretmenin ne kadar etkin olabileceği ve alternatif çeviri yaklaşımları tartışılmıştır. Ayrıca, yapılan bir anket çalışmasıyla sağlık personeli, sağlık çevirmeni ve halka sorular yöneltilerek Latince yoğunluklu tıbbi-bilimsel söylem ve tıp terminolojisinin ilgili gruplarca nasıl algılandığı ve gruplar arasındaki hegemonik ilişkilere nasıl bir etkide bulunduğu araştırılırken, ilgili alanda çeviri uygulamalarının nasıl yürütülebileceği sorgulanmıştır.

“Hukuk Çevirisi Eğitiminde Terim Madenciliği” (Dr. Burcu Taşkın) başlıklı bölümde, İngilizce mütercim ve tercümanlık bölümünde öğrenim gören öğrencilerin, hukuk çevirisi özelinde terimce oluşturma süreçlerinde güvendikleri kaynaklar saptanmaya çalışılmış ve terimce hazırlamaya ilişkin öğrenci görüşlerine yer verilmiştir. Öğrencilerin dijital okur yazarlık becerilerinin sözü edilen süreçlerde sağlayabileceği katkılara değinilmiş ve öğretim elemanının terimce hazırlama sürecindeki sorumluluğunun bilincinde olması gerektiği

belirtilmiştir. Çalışma, özel alan çevirileri eğitiminde terimce oluşturma konusunda farkındalık geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

“Uzay ve Havacılık Alanında Çeviri Metinler Üzerinden Terimce Oluşturma Yöntemleri” (Dr. Tuba Ayık Akça) başlıklı bölümde, özel bir uzay ve havacılık merkezi ile Fransızca mütercim ve tercümanlık öğrencileri iş birliğinde yürütülen bir proje kapsamında, uzay ve havacılık metinlerinin Türkçeden Fransızcaya yapılan çevirileri ile bu süreçteki terimce oluşturma yaklaşımları detaylı olarak incelenmiştir. Proje sürecinde öğrencilerin çevirmen kimliği yanında terminolog görevini üstleniş biçimleri ile terimce oluşturmada kullandıkları yöntemler ele alınarak, terminoloji oluşturma sürecinde arka plan bilgisi ve bilgi birikiminin önemi vurgulanmıştır.

“Sözlü Çeviri Araçlarına Terminoloji Odaklı Bir Bakış” (Dr. Sevda Pekçoşkun Güner) adlı bölümde, sözlü çeviri süreçlerinde, terimlerin erek dile doğru ve eksiksiz şekilde aktarımının önemine değinilmiş; not tutma yazılımları ve bilgisayar destekli sözlü çeviri uygulamaları gibi sözlü çeviriye yönelik olarak tasarlanmış teknolojik araçlar terim odaklı bir bakış açısıyla incelenmiştir. Çalışmada, mevcut terminoloji araçlarının sözlü çeviriye hazırlık aşamasında ve sözlü çeviri sürecinde kullanılabilirliği çeviri ergonomisi açısından değerlendirilmiş, çevirmene yardımcı olabilecek işlevsel bir araçta bulunması gereken özelliklere ilişkin çıkarımlarda bulunulmuştur.

Dr. Öğr. Üyesi Sevda PEKCOŞKUN GÜNER
Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
İngilizce Mütercim ve Tercümanlık Bölümü